

COVID-19 SÜRECİNDE ECZACILARIN ROLÜ

İlkay ERDOĞAN ORHAN¹, Mustafa ASLAN¹

¹ Gazi Üniversitesi, Eczacılık Fakültesi, Farmakognozi Anabilim Dalı, Ankara

ÖZET

2019 yılı Aralık ayı sonunda Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkarak, dünyaya yayılan ve 21. yüzyılın ilk pandemisine sebep olan yeni tip corona virüsün (SARS-CoV-2) neden olduğu COVID-19, Mayıs 2020 tarihi itibarıyla dünyada 4 milyondan fazla insanın enfekte olduğu küresel ölçekte bir sağlık sorunu haline gelmiştir. Bu süreçte hastalığın teşhisi ve tedavisi nedeniyle sağlık çalışanları (hekimler, hemşireler, eczacılar, hastabakıcılar, vs) COVID-19 hastalarıyla muhatap olmaları nedeniyle en büyük risk ile karşı karşıya kalan meslek grupları haline gelmiştir. Eczacılar, özellikle ülkemizde 1. basamak sağlık sunucusu statüsünde olan eczane eczacıları, halkın en kolay ulaşabildiği sağlık çalışanları olarak pandemi sürecinde hizmet vermeye devam etmiştir. Ancak damlacıklı temas yoluyla bulaşma riski çok yüksek olan yeni tip corona virüsten korunmak, günde yüzlerce hastanın ziyaret ettiği eczanelerde eczacı ve eczacı teknisyenleri için büyük bir sağlık sorunu teşkil etmesine rağmen, COVID-19 pandemi sürecinde eczaneler kişisel çapta hijyen önlemleri alarak ücretsiz maske dağıtım görevini yüklenmiştir. Bu makalede, COVID-19 pandemi sürecinde ülkemizde eczacıların üstlendikleri görev ve sorumluluklar ile kamu hizmetleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eczacı, eczane, COVID-19, pandemi, corona virüs, SARS-CoV-2

THE ROLE OF PHARMACISTS DURING COVID-19

ABSTRACT

COVID-19, caused by the new type of corona virus (SARS-CoV-2), which originated in Wuhan, China at the end of December 2019, is spreading all over the world and causing the first pandemic of the 21st century. As of May 2020, it has become a global health problem with more than 4 million people infected worldwide. In this period, healthcare professionals (physicians, nurses, pharmacists, caregivers, etc.) have become the biggest risky groups facing the COVID-19 patients during the diagnosis and treatment of the disease. Pharmacists, especially community pharmacists, who have the status of primary health care provider in our country, have continued to serve in the pandemic process as the healthcare professionals who are easily accessible by the public. However, although protection from the new type of coronavirus, which has a very high risk of transmission by droplet contact, is a major health problem for pharmacists and pharmacy technicians in community pharmacies visited by hundreds of patients *per* day, pharmacies have been assigned the duty of free mask distribution in the COVID-19 pandemic process by taking their own personal hygiene measures. In this article, the duties and responsibilities of pharmacists as well as their public services in our country during the COVID-19 pandemic process will be discussed.

Keywords: Pharmacist, pharmacy, COVID-19, pandemic, coronavirus, SARS-CoV-2

İletişim/Correspondence:

İlkay Erdoğan Orhan

Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi

Farmakognozi ABD, Ankara

E-posta: iorhan@gazi.edu.tr

Geliş tarihi/Received: 20.05.2020

GİRİŞ

Çin'in Hubei eyaletinde bulunan Wuhan şehrinde 2019 yılının Aralık ayı sonunda yeni tip bir corona virüsten bulaşma yoluyla ortaya çıkan 2019 corona virüs hastalığı, "corona virus disease 2019" (COVID-19) olarak adlandırılmış olup, tüm dünyaya yayılarak Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) ilan ettiği üzere; 21. yüzyılda görülen en büyük küresel pandemiye neden olmuştur. Her gün hızla yayılarak, DSÖ'nün güncel rakamlarına göre 10 Haziran 2020 tarihi itibarıyla 7.145.539 kişinin enfekte olduğu hastalığın yayılmasını önlemek için küresel ve yerel bazda çeşitli önlemler alınmıştır. Hastalıkla savaşmak için öncelikle hastalık etkeni olan yeni tip corona virüsü genetik olarak tanımak çok önemli olduğundan, betacoronavirus ailesinin bir üyesi olan yeni virüsün genomu Çinli uzmanlar tarafından aydınlatılmış ve hastalık 13 Ocak 2020 tarihinde tanımlanmıştır. SARS-CoV-1'e olan yaklaşık %80 oranındaki genomik benzerliği nedeniyle, SARS-CoV-2 olarak adlandırılan virüse karşı çeşitli tedavi yöntemleri üzerinde yoğun klinik araştırmalar yürütülmektedir (1-3). Daha önce yine coronavirüs tiplerinin neden olduğu SARS (severe acute respiratory syndrome) ve MERS (Middle East respiratory syndrome) gibi, SARS-CoV-2, insanları enfekte eden 7. corona virüs tipi olarak bildirilmiştir (4).

Temas yoluyla hızla yayılan corona virüsün neden olduğu COVID-19, yüksek ateş, yorgunluk ve kuru öksürük gibi yaygın semptomlarla karakterize bir hastalıktır. Özellikle 60 yaş üzeri popülasyonda ve kalp hastalığı, diyabet, astım, hipertansiyon, kanser gibi komorbiditesi olan kişilerde hastalık daha ağır seyretmektedir. Ciddi COVID-19 vakalarında ise yaygın semptomlara zatürre, solunum zorluğu, böbrek yetmezliği eşlik etmekte ve nihayetinde ölüm gerçekleşebilmektedir (5). Ancak vakaların yaklaşık %80'inin hastalığı hafif

geçirdiği, hatta asemptomatik olduğu da bilinmektedir. COVID-19 teşhisinde kullanılan testler sadece Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Ulusal Viroloji Referans Laboratuvarında ve Bakanlıkça yetkilendirilmiş Halk Sağlığı Laboratuvarlarında yapılmaktadır.

Sağlık profesyonelleri tarafından sürekli vurgulandığı üzere, 11 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından ülkemizde ilk vakanın duyurulduğu COVID-19 hastalığından korunmanın başlıca yolu kişisel hijyen kurallarına sıkı bir şekilde dikkat etmektir. Bu amaçla ellerin en az 20 saniye boyunca sabunla özenli bir şekilde yıkanması, el yıkamanın mümkün olmadığı durumlarda mutlaka alkol içeren el antiseptiklerinin kullanılması, ellerin yüze temas ettirilmemesi, sosyal izolasyon kurallarını dikkate alarak kişilerin arasında en az 1.5 m mesafe bırakılması, herkesin dışarı çıkarken mutlaka maske takması, mümkün olduğunca sosyal/fiziksel temastan ve kalabalık ortamlara girmekten kaçınılması, evde kalınması, mümkün olduğunca seyahat edilmemesi ve özellikle yurtdışı seyahatlerden sonra 14 gün karantinada kalınması gibi enfeksiyondan korunmaya yönelik tedbirlere uymak hepimiz için zorunlu hale gelmiştir.

COVID-19 Pandemi Sürecine Eczacıların Dahil Edilmesi

Hekimler başta olmak üzere birçok sağlık meslek mensubunun fedakârca hizmet verdiği ve vermekte olduğu COVID-19 sürecinde, eczacılar da hem eczanelerinde hem de hastanelerde COVID-19'a karşı verilen savaşta sorumluluk almıştır. 18.12.1953 tarihli ve 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanunu temel alan, 12.04.2014 tarihli ve 28970 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandığı üzere, Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Yönetmeliğin 4. Maddesinin (ç) bendine göre; Eczacılık "hastalıkların teşhis ve tedavisi ile hastalıklardan korunmada kullanılan tabii ve sentetik kaynaklı ilaç

hammaddelerinden değişik farmasötik tipte ilaçların hazırlanması ve hastaya sunulması; ilacın analizlerinin yapılması, farmakolojik etkisinin devamlılığı, emniyeti, etkililiği ve maliyeti bakımından gözetimi; ilaçla ilgili standardizasyon ve kalite güvenliğinin sağlanması ve ilaç kullanımına bağlı sorunlar hakkında hastaların bilgilendirilmesi ve çıkan sorunların bildirimini yapılmasına ilişkin faaliyetleri yürüten sağlık hizmeti” olarak tanımlanmaktadır. Aynı Yönetmeliğin (d) bendinde ise eczane “bir eczacının sahip ve mesul müdürlüğünde, Kanuna göre açılmış sağlık hizmeti sunan sağlık kuruluşunu” tarif etmektedir. Yönetmeliğin 6. Maddesinde eczacının görev ve yetkileri, 7. Maddesinde ise eczacının sorumlulukları belirtilmektedir. 7. Maddenin (f) bendine göre eczacı;

- Olağanüstü hâl veya kriz dönemlerinde her türlü ilaç tedarik süreçlerinde etkin rol alır ve kamu kurum ve kuruluşlarına yardımcı olur.

Diğer yandan T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 31.05.2019 tarihinde yayımlanan 2019/10 sayılı “Sağlık Hizmeti Sunucularının Basamaklandırılması” konulu Genelgenin 1. maddesinin 2. fıkrasının (k) bendi ile 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun kapsamında serbest faaliyet gösteren eczaneler “birinci basamak sağlık hizmet sunucusu” olarak tanımlanmıştır. Yine aynı Genel Müdürlük tarafından 14.11.2019 tarihinde yayımlanan 2019/18 sayılı “Sağlık Hizmeti Sunucularının Basamaklandırılması” konulu Genelgede de eczanelere ilişkin hükümler aynı şekilde yer almıştır. Bu husus, eczacıların eczanede sunduğu sağlık hizmetini daha üst seviyeye çıkarmasına neden olan ve ilaç konusunda kamuya verdiği danışmanlık hizmetini tescil eden çok olumlu bir gelişme olmuştur. Zira Sağlık Bakanlığınca “sağlığın teşviki, koruyucu sağlık hizmetleri ile teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin bir arada verildiği, bireylerin hizmete kolayca

ulaşabildikleri, düşük maliyetle etkin ve yaygın sağlık hizmeti sunumu” olarak tarif edilen birinci basamak sağlık hizmeti, eczacının yetki, görev ve sorumluluklarıyla oldukça örtüşen bir hizmet sunumudur. Özellikle COVID-19 pandemi sürecinde eczane eczacılarının bu kapsama alınmasının önemi de böylece ortaya çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK) tarafından corona virüsle mücadelede alınan tedbirler kapsamında, pandemi sürecinde eczanelerin normal çalışma rutinlerine devam ederek vatandaşlara kesintisiz hizmet vermesi sağlanmış ve eczacılara devlet tarafından vatandaşlara ücretsiz maske dağıtımı şeklinde kamu görevi verilmiştir. Ancak aynı anda eczanede asli hizmetlerine de devam etmekte olan eczacıların büyük bir bulaş riski ile karşı karşıya kaldığı da bir gerçektir. Kaldı ki ülkemizde pandemi sürecinin başlangıcında sağlık personelinin COVID-19’a bağlı ilk kaybın (Sağlık Bakanımızca da açıklandığı üzere) bir eczacı olması (Ecz. İhsan Giray) eczacıların bulaş riskinin ne kadar yüksek olduğunun bir göstergesi olmuştur. İstanbul Eczacı Odası tarafından sadece İstanbul’da 30 eczacı ve 40 eczane çalışanın corona virüs pozitif olduğu açıklanmıştır.

Pandemi ile Mücadelede Eczanelerde Alınan Tedbirler

Ülkemizde ilk COVID-19 vakasının açıklandığı tarihten (11 Mart 2020) itibaren, birçok bölge eczacı odası toplanarak, acil eylem planları oluşturmuştur. Dünyada özellikle şubat ayından itibaren hızla pek çok ülkeye yayıldığı tespit edilen hastalığa karşı 04 Mart 2020 tarihinde Türk Eczacıları Birliği (TEB) “Korona virüs Salgını: Eczacılar için Ön Kılavuzu”nu yayınlamıştır. 11 Mart 2020 tarihinde ülkemizde ilk vakanın görülmesinin hemen ardından, eczanelerdeki bulaş riskini ortadan kaldırmak için, öncelikle eczanelerdeki

sosyal mesafeyi korumak amacıyla eczane zeminlerine “mesafeni koru” şeklinde uyarıcı bantlar yapıştırılmıştır. Eczane bankoları ile hastalar arasında 1.5-2.0 metrelik mesafe oluşturan bariyerler konulmuştur. Buna ek olarak eczane büyüklüğüne göre aynı anda içeriye alınacak hasta sayıları sınırlandırılmıştır. Eczacı ve yardımcı personelini salgından ve bulaştan korumak için maske, eldiven ve koruyucu yüz siperliği kullanımına azami önem verilmiştir. Bu tedbirlere ek olarak bazı eczanelerin eczane ortamlarında hastalarla aralarına mesafe koymak için pleksi, cam veya naylondan yapılmış özel bariyerler oluşturdukları görülmüştür. Tüm bu tedbirlerin amacı hem eczane personelini hem de vatandaşları olası bulaş riskinden korumaktır. Diğer taraftan günde ortalama 100 ile 400 kişinin girmiş olduğu ve nispeten küçük işletmeler olan eczanelerin düzenli olarak dezenfekte edilmesi için bazen belediyeler bazen de eczacı odaları kendi imkanlarını kullanarak bu görevi yerine getirmişlerdir. Eczacıları bulaş riskinden korumaya yönelik tedbirlerden biri olarak TITCK tarafından kâğıt reçeteden kaynaklanabilecek enfeksiyon riskini azaltmak amacıyla hastanelerde doktorların asgari düzeyde kâğıt reçete yazması tavsiye edilmiştir.

13 Mart 2020 tarihinde devletimiz tarafından eczanelere uygulanan “Alkol Temini Kısıtlaması” kaldırılmış ve pandemi sürecinde acil ihtiyaç haline gelen eczanede dezenfektan yapımının önü ivedilikle açılmıştır. Pandemi başlangıcında el dezenfektanları piyasada oldukça yüksek fiyattan satılırken Sağlık Bakanlığı tarafından eczacıların eczanelerde dezenfektan yapıp hastalarına sunmalarına karar verilmesi neticesinde dezenfektan fiyatlarında önemli bir gerileme olmuştur. Bu durum eczacının mesleki bilgisinin ne kadar değerli olduğunu ve gerektiğinde olağanüstü dönemlerde kritik roller alabilmesinin önemini tekrar ortaya koyması bakımından çok önemlidir.

COVID-19 önlemleri kapsamında eczacılar sokağa çıkma kısıtlamasından muaf tutularak eczane hizmetlerinin sorunsuz yürütülmesi sağlanmıştır. Daha sonraki pandemi sürecinde dünyada olduğu gibi ülkemizde de enfekte vaka sayılarının artması üzerine birçok ildeki Eczacı Odaları tarafından, İl Sağlık Müdürlükleri ile istişare edilerek eczanelerin çalışma saatleri yeniden düzenlenmiştir.

Salgın ile Mücadelede Eczacının Danışmanlık Hizmeti

Halkın COVID-19 konusunda bilgilendirilmesi ve moral motivasyonlarının yüksek tutulması için eczacılar pandemi süresinde önemli rol almışlardır. Eczanelerde, hastalara sağlık, beslenme, hijyen ve sosyal yaşamla ilgili bilgilendirme ve uyarılar yapılmıştır. Gerek maskelerin doğru kullanımı gerek el dezenfektanının aşırı kullanımına bağlı, olası dermatolojik problemler konusunda hastalar bilgilendirilmiştir. Bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi amacıyla kullanılan vitamin, mineral ve takviye edici gıdalarla ilgili eczacılar tarafından önemli bir danışmanlık hizmeti verilmiştir. Eczacılık Fakülteleri öğretim üyeleri ve eczacı meslek örgütlerinin temsilcileri çeşitli TV kanalları, gazeteler, internet siteleri ve sosyal medya ağlarını kullanarak halkımıza pandemi ile mücadelede bilimsel ve en doğru bilgileri aktarmışlar ve Sağlık Bakanlığımıza destek vermişlerdir.

Kesintisiz İlaç ve Danışmanlık Hizmeti

27.000 eczane ve 80.000 civarında yardımcı personeli ile eczaneler pandemi süresince kesintisiz hizmet veren önemli birinci basamak sağlık kuruluşlarından biri olmuşlardır. Mesai saatleri dışında faaliyet gösteren nöbetçi eczane sayıları nüfusa göre 2-3 katına çıkarılmış ve eczanelerdeki yoğunluğun ve bulaş riskinin önüne geçilmiştir. Kamu ve özel hastanelerde çalışan eczacılar pandemi süresince

kesintisiz hizmet vermeye devam etmiş ve yoğun nöbet dönemleri geçirerek ilaç hizmetinin sorunsuz şekilde sürdürülmesini sağlamışlardır.

Aile hekimlerinin yükünü hafifletmek amacıyla kronik hastalıklara sahip hastaların raporlu ilaçlarının hekime gidilmeden eczanelerden doğrudan temin edilmesine karar verilmesi ile eczanelerdeki hasta yoğunluğunda önemli bir artış gözlenmiştir. Bu görevi eczanelerin üstlenmesi ile aile hekimlerinin fiyasyonda daha fazla görev almalarına imkân tanınmıştır.

Eczacıların Maske Dağıtımındaki Rolü

Pandemi sürecinde değinilmesi gereken önemli bir husus da; maskelerin ücretsiz dağıtımının eczanelerden yapılmaya karar verilmesinden sonraki birkaç hafta boyunca eczanelerde önemli bir yoğunluk meydana gelmesidir. Devlet tarafından maskelerin vatandaşlara ücretsiz dağıtılmasına ve dağıtımın önce PTT aracılığı ile, ancak bu dağıtım kanalında bazı sıkıntılar yaşanması üzerine, 08.04.2020 tarihinde maskelerin sadece eczaneler yoluyla vatandaşa ulaştırılmasına karar verilmiştir. Uygulama öncelikle İstanbul ve Ankara'dan başlamış, bu riskli dönemde eczacılar ve eczane personeli ellerinden geleni fazlasıyla yapmıştır. Maske dağıtımında eczacılardan kaynaklanmayan ve organizasyona bağlı bazı eksiklikler zaman zaman eczacılar ile vatandaş karşı karşıya getirmiş olsa da eczane eczacıları hiçbir maddi karşılık beklemeden devletimiz tarafından bu olağanüstü dönemde kendilerine verilen kamu görevini yerine getirerek, maskelerin ücretsiz dağıtımını özveriyle yapmıştır. Ancak eczanelerde serbest olan maske satışının pandemi sürecinde; maskelerin fahiş fiyatla satılması veya bulunabilirliğinin sorgulanması gibi kamuoyunda yanlış algılar oluşması nedeniyle polemik konusu olmuş ve aslında eczacıların kendisinden kaynaklanmayan, piyasada pandemi

sürecinde arz-talep dengesine göre genellikle maske üreticisi firmalardan kaynaklanan maske fiyat artışlarının eczacılara mal edilmesi, eczacılarda büyük bir rahatsızlık meydana getirmiştir. Zira eczaneler mali açıdan sürekli denetlenen işletmeler olup, faturalar düzenli olarak muhafaza edilmekte ve denetim anında ibraz edilmektedir. Bu nedenle eczacının maske ve diğer ürünleri kendi inisiyatifinde fahiş fiyatla satması mümkün değildir. Hatta maske fiyatlarının yüksek olmasından dolayı bazı eczanelere reklam kurulu idari para cezası uygulamış olsa da daha sonra yapılan itirazlarla eczacılar haklı bulunarak verilen cezalar iptal edilmiş ve maske fiyatlarının artışından eczacıların sorumlu olmadığı kamu otoritesi tarafından da teyit edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İçinde bulunduğumuz yüzyılda insanoğlunun karşılaştığı en önemli salgın olan COVID-19 ile mücadelede kamu, özel sektör ve serbest eczacılar ile eczane çalışanlarından olan 100.000 kişilik bir sağlık ordusu son derece önemli görevler üstlenmişlerdir. Gerek salgının hızının yavaşlatılması için alınan tedbirlerin uygulanmasında gerekse hastalığa yakalanan vatandaşlarımızın tedavi süreçlerinde kesintisiz ilaç ve sağlık danışmanlığı görevlerini yerine getirmişlerdir. Pandemi süreci boyunca hizmet veren 5 eczacı (Ecz. İhsan Giray, Ecz. İsmail Durmuş, Ecz. Süreyya Zıpkıncı, Ecz. Merih Yalçınöz, Ecz. Himmet Taştan Kardaşlar) COVID-19 nedeniyle vefat etmiştir. Hizmetlerinden dolayı kendilerine şükranlarımızı ve Allah'tan rahmet dileklerimizi ifade etmek isteriz. Raporlu ilaçların hekime gitmeden doğrudan eczanelerden temin edilmesi, eczanelerde el dezenfektanı üretimi ve ücretsiz maskelerin halka dağıtımının yapılmasının yanı sıra halka en kısa sürede doğru bilginin verilmesi ve ilaç hizmetini hiç aksamadan başarılı bir şekilde yürütülmesi, eczacıların pandemi ile

mücadelede başrolde olduklarının en önemli göstergeleri olmuştur. Diğer taraftan Sağlık Bakanlığı tarafından oluşturulan COVID-19 Bilim Kurulunda hiçbir eczacının yer almaması, eczacı kamuoyunda dikkate değer bir eksiklik

olarak değerlendirilmektedir. Eczanelerin birinci basamak sağlık hizmet sunucusu olarak kabul edilmiş olmasının ne kadar kritik ve doğru bir karar olduğu pandemi sürecince bir kez daha ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

1. Pillay TS. Gene of the month: the 2019-nCoV/SARS-CoV-2 novel coronavirus spike protein. *J Clin Pathol.* 2020 (baskıda).
2. Zhu N, Zhang D, Wang W, Li, X, Yang B, Song J. et al. A novel coronavirus from patients with pneumonia in China, 2019. *N Engl J Med.* 2020; 382: 727-733.
3. Lu R, Zhao X, Li J, Niu P, Yang B, Wu H. et al. Genomic characterisation and epidemiology of 2019 novel coronavirus: implications for virus origins and receptor binding. *Lancet* 2020; 395: 565-574.
4. Cui J, Li F, Shi ZL. Origin and evolution of pathogenic coronaviruses. *Nat Rev Microbiol.* 2019; 17: 181-192.
5. Sağlık Bakanlığı. Date: 09.05.2020. Available: <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/>.